

Валери Стефанов

Библиотеката и пожарът

Книгата е място, в което се срещат способностите на ума, ритъмът на сърцето, залозите на честта...

Изгорената книга е празнота, в която се разпознават остатъци от емоции, насилие, власт, политика...

Библиотеката е място, където се разгръща грижата на общността за знанието, паметта, бъдещето...

Изгорената библиотека е символ, който ни отваря път към една възможна археология на душевното.

Ако книгите са знание, а знанието е сила, то питането е – колко по-силен щеше да бъде светът, ако си беше опазил и изчел изгубените книги? Ако ги беше използвал като интелектуални инструменти за решаване на прословутите си драми и нескончаемите противоречия?

Митовете за изгубеното знание и за непрочетените книги, които от векове ни съпровождат. За да поддържат усещането, че живеем в остатъчния свят на знанието. В свят, където са безвъзвратно погубени хиляди безценни книги. В свят, натрапчиво връхлитан от тъга по изгубеното. Натрапчива е тъгата, защото докато едни хора са събирали книги и са ги редили в библиотеки, други хора са изгаряли тези библиотеки.

“Най-древният и зъл враг на книгата е огънят” – твърди унгарският писател Ишван Рат-Вег. Нека да го поправим така – най-древният и зъл враг на книгата е човекът.

Доказателство за тази злост са хилядите библиотеки-факли, безумно осветили пътя на човечеството.

Няма я Александрийската библиотека, този велик символ на знанието, натрупано в Античността. Няма ги книгите, изгорени от китайския император Шъ хуан ди. Няма ги книгите на сибилите, изгорели според преданието в храма на Юпитер. Няма ги езическите книги, погубени от фанатизма на християните. Няма ги петте хиляди корана, изпепелени при превземането на Гранада от кардинал Хименес. Няма ги...

Говорим за подпалването, за съзнателните актове на унищожение. Не обсъждаме влагата, мухъла, огъня... като естествени врагове на кожата, хартията, мастилата...

Отвъд моралните определения разбираме, че сбирката и пожарът са двете лица на човешкото. Те са част от сложните отношения на човека с времето – с изтичането, изтриването, удържането, записът, пренасянето... Те са част от отношенията на човека със самия себе си – заровен в страховете и приповдигнат от надеждите.

Огънят никога не гори напразно – той гори от нечие име, за нечия кауза.

Всички тези неща ни сочат книгата като важен оператор в световите на забравата и паметта, на знанието и властта. Да пишем за библиотеката означава да размишляваме за конструирането на жизнените светове, за баражите издигани пред

слабосилието на паметта и леността на мисълта. Когато казват, че библиотеката е свят може би разбират тъкмо това – позиционирането в нейната сърцевина на различни избори, цялата съвкупност от поведения-екзистенциали. Когато казват, че библиотеката е рай може би имат предвид, че библиотеката е утопично място, застанало-застинало спрямо вечно подозираната в посредственост реалност на настоящето.

И така, опитваме се да отговаряме на тези въпроси – какво е библиотеката и защо е пожарът?

Библиотеката е сбирка, събраното.

Събира се онова, за което се преценява, че притежава ценност.

Сбирката е светова форма, която позиционира нещата спрямо направен избор и следван принцип. Колкото повече книги съберем, толкова повече стабилност сме си осигурили, толкова повече шансове на спасението сме дали. Въпреки протестите на Сократ срещу писмеността, фиксацията на устния поток е дала възможност знанието да бъде подръчно. Да се пази, пренася и обновява в подходящи форми и формати.

Почитта към опита и знанието са родили предвидливостта на сбирката. Сбирката ни чака на спирката на тревогата – когато имаме нужда от определена информация знаем, че можем да я потърсим. Библиотеката е резултат от този толкова първичен жест – запасяването като омаломощаване на тревогата от непознатото, което иде.

Заради тази тревога в Александрия всички пристигащи кораби трябвало да предоставят намиращите се на тях книги за преписване в скрипториите.

Да дебнем книгите, защото те прекосяват моретата край нас! Да ги събираме, за да ги затворим в надеждни хранилища!

Библиотечната сбирка е терапевтична, но и утопична.

Тя знае, че винаги има нещо, което ще ѝ убягва, но въпреки това копнее да достигне края, да събере всичко. Събраните неща пристигат от всички земи, от всевъзможни мисловни посоки. Със своята отзивчивост да се приютят, те наистина създават библиотеката като модел на света.

Светът и библиотеката си приличат не само по линия на многообразието. Тях ги събират сигурността и изненадата. Има различни форми на сигурност - като подсказахме, библиотеката е сигурност, доколкото може да обхване бродещото и да си осигури знание чрез него. Библиотеката обаче е и изненада, доколкото в нея винаги можем да съзрем невидяното, да разгърнем страници, от които ще изпаднат непознати писмена, светове, същества...

Реплика: Пожарът

Пожарите горят когато културите склерозират.

Пожарите горят когато варварите дойдат. А варварите идват по всяко време. През всички епохи.

След като библиотеките стоят откъм страната на културата, варварите пристигат да докажат силата на природата. С акта на опожаряването те символично връщат библиотеката в лоното на природата, отдават я на вездесъщата природна стихия – огъня.

Огънят е радикална преоценка, която лумва в сърцето на сбирката.

Културата е система за оценностяване, но – ето – вече няма ценност и всичко е от равно по равно в пламъка и пепелта. Това е плебейската мощ на огъня – жаждата на лудите радостни очи и на застиналите в праисторически вик гърла. Сбирката се събира и свива в едно и същото на пепелта. Буквите слепват, сгърчат се и блокират посланието в тъмата на изгорялото. Пожарът гори, за да покаже и докаже, че културата е несигурно убежище, крехка черупка, зад която ни дебнат оголените зъби на инстинктите. Варваринът е същество, което отмъщава на конструктивните способности на човека, явили се като резултат от процеса на цивилизоване.

Погледнато откъм друг ъгъл, варваринът идва и като милостив спасител – да ни разтовари от товара на миналото, да отмие раните белязали колективната памет, да изтрие самата памет.

Библиотеката е ред, подреденото.

В сбирката нещата не просто стоят едно до друго – те съседстват, отнасят се помежду си, общуват. Библиотеката оформя отношенията между вещите/нещата, които я съставяват. Каталозите са метафорични ножове, които разрязват масива от книги, превръщат купчината в подредба. Строените и подредени книги вече правят от библиотеката място на служене и обслужване. Можем да се движим в тази библиотека и да се добираме до набелязаната цел. Навлизаме в обитаемото пространство на знаците, на ориентацията и координацията. Историята на човечеството като възхвала на реда срещу хаоса. Както Бог създава като отделя едни неща от други, така и библиотекарят-бог разделя и подрежда нещо, което може да нарече свят. Библиотекарят е господарят на вътрешното, на подреденото срещу външното, хаотичното.

По силата на обратното, библиотеката е не по-малко изкусителна като образ на лабиринта. Лабиринтът е роден от допускането за изгубването и за подвеждащите знаци. Измислени каталози, тайни коридори, зазидани стени, грешно поставени книги, издания-двойници... Хората обичат да се губят и библиотеката охотно им предоставя тази възможност. Такъв лабиринт, от който никога не можем да излезем, е и самото знание.

Реплика: Пожарът

Пожарът, разбира се, разрушава реда, той подравнява. Отношенията между вещите колабират когато няма поле където да се режират техните отношения. По един скандален начин книгите с пукот се завръщат в идентификационната немощ на купчината. Няма вече каталози – нито епохи, автори, заглавия, жанрове... Буквите изчезват и в предсмъртната си агония поглъщат мислите и фантазиите, конструирани чрез тях. Волево създаденият ред, победен от разгулната мощ на огъня.

Когато в романа “Майстора и Маргарита” се твърди, че ръкописите не горят, всъщност се отстоява една метафизична концепция за оцеляването на духа. Неговите продукти са възстановими във възвишената сфера на наследяването, която е неподвластна на пламъците и конюнктурите. Когато огньовете пламнат и кладите се въодушевят до червено, някой някъде чете изгарящото и запамятава политащото в дима. Димът е онази фуния, чрез която изгорените думи побягват и се спасяват – записани веќе на плочата на небето.

Библиотеката е “битка” с времето.

Библиотеката е времеви оператор.

Библиотеката е стена срещу времето, издигната в архаичния апокалиптичен пласт на нашето съзнание. Тя е пространство, в което е организирано време. Нямаме предвид само това, че в него са събрани книги от различни времена, а че е структурирано самото историческо поле на мисълта.

Общоприета представа за времето е, че то “тече” от миналото към бъдещето. В този неминуем теч е враснало усещането ни за безвъзвратност и погубеност. Миналото е сянка зад затворени двери, то е “изтекло”, разсипало се е в пясъците на пустинята.

За да сглобят целостта на живота, хората отчаяно се нуждаят от следите на този теч. Както неведнъж е казвано и показвано, писмеността и книгите са инструменти на паметта. Старите книги фиксират не просто някогашни представи и постигнати знания, а времеви срезове. Те възстановяват времето като констелация от човешки жестове, събития, мисли...

Абстракцията време, която се превъплъщава в словесно съхранени и мисловно възстановими човеци, в оживели човешки говори. Книгите помислени и разлистени като съхранени печати на човешкото.

Битката с времето е напълно безсмислена ако я разбираме като усилие да се спре и надхитри времето. Битката има смисъл само ако я схванем като възможност да се приобщим към един структуриращ живота опит, безотговорно разпилян и разпаднал във времето. Библиотеката улавя този опит и се стреми отново да го структурира, да го изведе пред човеците като пожелано място за обитаване.

Реплика: Пожарът

Пожарът е средство за радикално разрешаване на проблемите с паметта. Тъй като паметта оперира с миналото, а миналото е ключов идентификационен масив, то пожарът идва, за да го приключи. Когато подпалвачите горят книгите, те изгарят мостовите към миналото, а то значи – към самите нас, неуморните събирачи на книги и пазачи на паметта. Отрязват ни последния път за отстъпление – няма вече къде да се бяга, няма идентификационна ниша, годна за подслон.

Изгорената книга е опит да се провали и подпали идентичността. Изгорената памет е усърдие да се скопи интелектуално и емоционално настоящето. Точно тази теза е изведена в книгата на Рей Бредбъри “451° по Фаренхайт”. В антиутопичния свят, създаден от писателя, всяка книга трябва да бъде проследена, намерена и старателно изгорена. “Книгата е заредена пушка в къщата на съседа” – защото е уред, способен да произвежда различие. В света на подобията всеки такъв уред е опасен, доколкото застрелва леността на подобие. Затова е логично да бъде обезвреден. И постигнатото е забележително – занемарена напълно е емоционалната памет, хуманитарният клон е старателно отрязан от дървото на образованието, в театрите играят самотни клоуни, за прочит милостиво са оставени единствено комиксите и рекламите.

Библиотеката е съкровище.

Доколкото светът е съвкупност от престижности, библиотеката има привилегировано място в него. Богатството на едни империи се измерва със земи, роби, злато..., а на други – с книги. Александрия е удивителна точка в историята, където книгата е оценена като върховно богатство. Птолемеите са се запасявали със знание, защото са узнали за блясъка на това богатство. Много книжовни сбирки са се правели на принципа на съкровищницата – събирането на уникални ценности и трупането на зашеметяващи количества. Самите книги, както знаем, са превръщани

в съкровищни предмети – богато украсени, подвързвани, позлатявани, инкрустирани с камъни...

Трезорираното богатство, затвореното в някакво защитено пространство имане, излъчва специална сила. То влива харизматична мощ във владетеля си. Когато са изправени срещу него хората стоят срещу цялата систематика на мощта, формирана от лъчението на трезора. Съкровището действа върху другите чрез своята видимост, но и чрез своята тайна, чрез силата на невидимото.

Библиотеката е страстно пожелавана в смисъла на това позициониране на книгите-съкровища в пространствата на мощта.

Реплика: **Пожарът**

Тъй като библиотечните сбирки са поразителни със своя мащаб и покъртителни чрез своите тайни, те раждат завистта и жаждата за отмъщение.

Спрямо съкровището на библиотеката пожарът работи поне в три важни аспекта.

От една страна той унижава книгите, като им отказва статут на съкровища. Понеже принципно сте нищо – словесен дим и бърлива заблуда – в нищо ще ви превърнем. Продукти, които нямат място в скалата на ценностите, не бива да намират място и в света. В света съществува само онова, което го има за мен, живо е в моите представи. Варваринът-подпалвач не е хладнокръвен, нито жесток, той просто е освободен от вълненията около избора и ценността.

Вторият аспект е свързан с природата на заграбването. В една вековно изпитана система на плякосването, за всеки човек и предмет трябва да се намери решение. Съкровищата се заграбват, робите се отвеждат, враговете се убиват... Книгата не може (не е пожелана) да бъде отнесена в торбите и керваните. Книгата не може да бъде изнасилена като жените. Тя обаче може да бъде унижена и “отнесена” чрез огъня. Подпалвайки книгите, варваринът се справя с едно подозрително богатство, което не знае какво да прави. Той го отнася не по хоризонтала на своя маршрут, а по вертикала на дима, извил се към небесата.

Третият аспект е свързан с трансфера на травмата. В разказа на Борхес “Крепостната стена и книгите” героят е споменатият по-горе император Шъ-хуан ди. Той е известен с това, че свързал градежите на Великата китайска стена, изгорил книгите и заровил огромната теракотена армия. Стена, пожар и погребение – животът на императора е като сън, пълен със симптоми и символи. Целта на изгарянето, разбира се е да се справи с паметта и със завистта към предшествениците си. Според Борхес обаче има и още нещо – императорът пали книгите, за да заличи спомена за безчестието на своята майка.

Никога не знаем каква травма се опитва да изгори подпалвачът, кое желание иска да потуши. Борхес ни е подсказал този същностен аспект на покушенията срещу съкровищата. В нарцисличния акт на палежа винаги стои един болезнен недостиг на самоуважение. Едно обсеивно самопрезрение. Едно отчайващо знание за импотентността.

Библиотеката е капитал.

Досега говорихме главно за книгите, за техния потенциал и за трезорирането им. Пълните рафтове с книги – инертни като сандъци с бижута, затворени в пещерата на разбойниците.

Но библиотеката не е просто хранилище, застинало място на събиране и подреждане.

Библиотеката е възможността за четене, съвкупност от действия и дейности, които превръщат инертната маса от книги в интелектуални сечива. Като натрупан книжовен фонд, библиотеката е съкровищница. Като активирани интелектуални операции, библиотеката е капитал. За разлика от съкровището, капиталът е динамичен, той непрестанно снова насам-натам, влиза в отношения, за да акумулира печалби. Един от важните аспекти на конфликта в романа “Името на розата” е именно сблъсъкът между библиотеката-трезор на Хорхе и библиотеката-капитал на Уилям.

За разлика от редица библиотеки, които са служели главно на показността, Александрийската библиотека е била тъкмо място на капитала. Тя е била работилница, в която любителите на словото са градили неговия дом. Филолозите са свързвали едни неща с други неща, едни езици с други езици и така са построили библиотеката. Благоговейно градена и грижовно събирана, Александрийската библиотека се е превърнала в исторически значим символ на знанието-мощ. Александрийската библиотека като Александрийският фар за несигурния кораб на човечеството.

Може би тогава най-добре са разбрали, че без читатели библиотеката е мъртва, книгите са просто предмети – масиви от обработена кожа, хартия, лепила...

Узнали са, че “книга” наричаме онзи жив предмет, който предизвиква съкровено отношение. Странен предмет, способен да се разгърне като произведение – когато срещне любопитно око и отзивчиво сърце.

Реплика: **Пожарът**

Според едно основателно оспорвано предание, халифът Омар изгорил остатъците от Александрийската библиотека с аргумента за силата на едната истина – ако събраните книги казват същото като Корана, те са излишни, ако говорят различни неща, те са вредни. Много често преломните кризисни времена усърдно се стремят да се разтоварят от излишното “старо” знание и да заживеят с единствената нова истина. С истината, която не бива да бъде размътвана от друг размисъл.

Пожарът приключва знанието като дебат и процес.

Пожарът е информационен колапс – задушена и отказана комуникация.

В деня след пожара на голямата манастирска библиотека, Адсон от “Името на розата” събира отломки от книги – за да усети още по-силно болката от онемяването, от прекършените думи и осакатените изречения. Огънят запушва коридорите на времето, прави невъзможен достъпа до самата сплав на знанието. Пожарът оставя след себе си изгорели книги, но и отчаяни читатели. Без живи предмети живото събитие на четенето не може да се случи, истината престава да бъде търсена в лабиринта на знаците.

Отказаната и разрушена комуникация може да доведе до пожар и по други пътища. Говорим за масите лишени от достъп, за фигурите смътно, но настоятелно задушени в своя фрустрационен комплекс. Обхванати от гняв и решени за реванш, те подпалват, за да накажат самонадеяните господари на света, владетелите на замъка, пазителите на дистанцията.

В новелата “Горкият Коко” Джон Фаулз обсъжда поредните травматични аспекти на подпалването. В сблъсъка между писателя и крадеца се отваря ужасът на разделението и дистанцията. Тези дистанции са социални, интелектуални, езикови... Когато престане да произвежда автентични контакти, авторитети и континюитети, обществената тъкан се “разболява”.

Гневът и омразата на лишените от достъп до благата са симптомът на болестта. Почти век преди Джон Фаулз, Ницше е нарекъл болестта “ресантиман”. Като следствие от тази болест, невинният ръкопис за Томас Лъв Пийкок се оказва поле на войната, на безчинствата и отмъщението. Животът, който ни е недостъпен трябва да бъде запален. Вратата на словото, за която не притежаваме ключ, също трябва да бъде запалена. Лишените от наследство винаги са готови да станат съдници-подпалвачи. Да изгорят “вещиците” на историческата неправда.

И не на последно място – пожарът е символ на отказа да се чете и на закърняващата способност да се разбира. Пожарът сигнализира за смъртта на читателя. В романа на Рей Бредбъри е казано прекрасно – проблемът с пожара не е само в наличието (или липсата), а в ползването на книгите. Непрочетените книги са мъртви, “изгорели” вещи. Затова в антиутопичния свят подпалвачите са служители не на някаква извратена върховна власт, а на самия доброволен отказ на хората да четат. На неспособността им да разбират.

Подпалвачите идват когато очите и умовете се затворят за съмнението.

Подпалвачите идват когато сетивата вече не познават насладата от четенето.

Подпалвачите идват когато сърцата откажат да гостуват в домовете на книгата.

В логиката на апокалиптичния код, “Името на розата” завършва с предупреждение – след изгарянето на библиотеката няма да има знание, което да спре идването на Антихриста.

Можем да запазим кода и да актуализираме предупреждението. След отказа и на последния човек да чете, няма да има кой да спре идването на Антихриста, на Големия брат, на Сапунените сериали, на агресивните легиони с промити мозъци...

Библиотеките димят и този дим, както ни е подсказал Борхес, е на път да задуши планетата.